

FUNKCIJE - IZVODI

Neka je funkcija $y = f(x)$ definisana na intervalu $(a, b) \subseteq \mathbb{R}$.

Sa $\Delta x \neq 0$ se označava **priraštaj argumenta** funkcije $f(x)$ u tački $x \in (a, b)$ (Δx je mala promena argumenta). Ako tačka $x + \Delta x$ pripada intervalu (a, b) , onda je realan broj

$$\Delta y = \Delta f(x) = f(x + \Delta x) - f(x)$$

priraštaj funkcije $f(x)$ u tački x , koji odgovara priraštaju argumenta Δx .

Ako postoji (konačna) granična vrednost

$$\lim_{\Delta x \rightarrow 0} \frac{\Delta y}{\Delta x} = \lim_{\Delta x \rightarrow 0} \frac{f(x + \Delta x) - f(x)}{\Delta x},$$

tada se ta granična vrednost naziva **prvi izvod** funkcije $f(x)$ u tački x i obeležava sa y' ili $f'(x)$.

Ako je ova granična vrednost jednaka ∞ ili $-\infty$ funkcija nema izvod u tački x i kaže se da funkcija ima beskonačan izvod.

Ako se u definiciji prvog izvoda posmatra samo leva, odnosno desna, granična vrednost dobija se levi, odnosno desni, izvod u tački x koji se označava se sa f'_- , odnosno f'_+ .

Da bi postojao izvod u nekoj tački moraju postojati i levi i desni izvod i oni moraju biti jednaki.

Napomena: Pod $f'(x)$ se podrazumeva izvod u proizvoljnoj tački domena. Ako je potrebno odrediti izvod u konkretnoj tački x_0 piše se $f'(x_0)$.

Ako funkcija ima izvod u nekoj tački x , ona je u toj tački neprekidna. Obrnuto ne mora da važi.

Za funkciju koja ima izvod u tački x kaže se da je diferencijabilna u tački x .

Zadatak 1. Po definiciji odrediti prvi izvod funkcija:

(1) $f(x) = x^2$,

(2) $f(x) = 3 - x^2$,

(3) $f(x) = \frac{1}{x-1}$, $x \neq 1$,

(4) $f(x) = \sqrt{3x+1}$, $x > -\frac{1}{3}$.

1. TABLICA IZVODA ELEMENTARNIH FUNKCIJA

$f(x)$	$f'(x)$	važi za
$c = \text{const}$	0	$x \in \mathbb{R}$
x^n	nx^{n-1}	$n \in \mathbb{N}, x \in \mathbb{R}$
x^α	$\alpha x^{\alpha-1}$	$\alpha \in \mathbb{R} \setminus \{0\}, x > 0$
e^x	e^x	$x \in \mathbb{R}$
a^x	$a^x \ln a$	$a \neq 1 \wedge a > 0 \wedge x \in \mathbb{R}$
$\ln x$	$\frac{1}{x}$	$x > 0$
$\log_a x$	$\frac{1}{x \ln a}$	$a \neq 1 \wedge a > 0 \wedge x > 0$
$\sin x$	$\cos x$	$x \in \mathbb{R}$
$\cos x$	$-\sin x$	$x \in \mathbb{R}$
$\text{tg } x$	$\frac{1}{\cos^2 x}$	$x \neq \frac{\pi}{2} + k\pi, k \in \mathbb{Z}$
$\text{ctg } x$	$-\frac{1}{\sin^2 x}$	$x \neq k\pi, k \in \mathbb{Z}$
$\arcsin x$	$\frac{1}{\sqrt{1-x^2}}$	$ x < 1$
$\arccos x$	$-\frac{1}{\sqrt{1-x^2}}$	$ x < 1$
$\text{arctg } x$	$\frac{1}{1+x^2}$	$x \in \mathbb{R}$
$\text{arcctg } x$	$-\frac{1}{1+x^2}$	$x \in \mathbb{R}$

Napomena: U narednim zadacima izvodi funkcija će biti traženi u oblastima gde postoje i to se neće posebno naglašavati.

2. OSOBINE IZVODA

Neka funkcije $f(x)$ i $g(x)$ diferencijabilne u okolini tačke $x \in \mathbb{R}$ i neka $\alpha \in \mathbb{R}$, tada važi:

- (1) $(\alpha f(x))' = \alpha f'(x)$,
- (2) $(f(x) \pm g(x))' = f'(x) \pm g'(x)$,
- (3) $(f(x)g(x))' = f'(x)g(x) + f(x)g'(x)$,
- (4) $\left(\frac{f(x)}{g(x)}\right)' = \frac{f'(x)g(x) - f(x)g'(x)}{g^2(x)}$, $g(x) \neq 0$.

Zadatak 2. Izračunati prvi izvod funkcija:

- (1) $y = x^3 - 3x^2 + x^6 - 2$,
- (2) $y = \frac{3}{2}x^3 - \frac{1}{4}x^2 - x - \frac{6}{5}$,
- (3) $y = \frac{1}{x^2} - 2 + \sqrt{x} - \sqrt[3]{x}$,
- (4) $y = \sqrt[3]{x} - \frac{2}{x^4} + 5\frac{1}{\sqrt[4]{x^7}} + \frac{1}{x}$,
- (5) $y = -\frac{4}{5}\sqrt[3]{x^5} - \frac{1}{7}x^2 + x\sqrt{x} + 4$,
- (6) $y = 5^x + \sin x - 5^2 + e^x - e^3$,
- (7) $y = x^3 \ln x$,
- (8) $y = e^x \sin x$,
- (9) $y = \frac{x}{x+1}$,
- (10) $y = \frac{x^2+1}{x^2-1}$,
- (11) $y = \frac{x^2}{e^x}$,
- (12) $y = \frac{\sqrt[3]{x}}{\ln x}$,
- (13) $y = \frac{1+\sqrt{x}}{1-\sqrt{x}}$,
- (14) $y = \frac{\sin x - \cos x}{\sin x + \cos x}$,
- (15) $y = \frac{\ln x}{\cos x} + 3\operatorname{tg} x \cdot e^x$,
- (16) $y = 2x^3 \sin x - e^3 \cdot e^x + 2\frac{\ln x}{x^4}$.

Zadatak 3. Za funkciju $f(x) = \frac{x^5}{4} + 2e^x$ odrediti $f'(2)$.

Zadatak 4. Za funkciju $f(x) = \frac{1}{x^2} - \frac{1}{\sqrt[4]{x^3}}$ odrediti $f'(3)$.

3. IZVOD SLOŽENE FUNKCIJE

Neka je funkcija g diferencijabilna u tački $x \in \mathbb{R}$ i neka je funkcija f diferencijabilna u tački $u = g(x)$. Tada je funkcija $f(g(x))$ takođe diferencijabilna u tački x i važi

$$\left(f(g(x))\right)' = f'(g(x)) \cdot g'(x).$$

Zadatak 5. Izračunati prvi izvod funkcija:

(1) $y = (1 - 5x^2)^{10}$,

(2) $y = e^{\sin x} + e^{x^3} + e^{e^x} - e^{\arctg x} + e^{e^e}$,

(3) $y = \cos x^2 + \cos^2 x$,

(4) $y = \ln^5 x + \sin^2 x - \cos^3 x$,

(5) $y = \ln \frac{x^2 + 1}{x^2 - 1}$,

(6) $y = \ln \sin x - \ln \ln x + \ln \arctg x + \ln 5 - \ln x^8 + \ln \frac{1}{x}$,

(7) $y = \sin 3x + \sin e^x - \sin \ln x + \sin \sin x - \sin \cos x + \sin x^5$,

(8) $y = \arctg \sqrt{x} - \arctg x^3 + \arctg \ln x$,

(9) $y = e^{x^3} + 3\text{tg}^4 x$,

(10) $y = \arcsin e^x - 3e^{\arcsin x}$,

(11) $y = \arctg x^3 - \frac{1}{\sqrt{\ln x}} + \sqrt[3]{\sin^5 x}$,

(12) $y = \ln \left(\sin^2 (2x + 1) + (2x + 3)^6 \right)$,

(13) $y = \ln \frac{1 + \sin x}{1 - \sin x}$,

(14) $y = \sin^3 e^{x^2} + e^{\cos^2 \ln x}$,

(15) $y = \arctg^3 \ln x + \ln^4 \cos x$,

(16) $y = \ln \sqrt{\sin^2 \frac{x+1}{x+5}}$.

Zadatak 6. Odrediti $f'(0)$ za funkciju $f(x) = e^{x^3+2x+1}$.

Zadatak 7. Odrediti $f'(e)$ za funkciju $f(x) = \ln^2 x + \sqrt{\ln x}$.

4. IZVODI VIŠEG REDA

Neka je funkcija $y = f(x)$ diferencijabilna i neka je $f'(x)$ njen prvi izvod. Ako je funkcija $f'(x)$ diferencijabilna, onda se njen izvod naziva **izvod drugog reda** ili **drugi izvod** funkcije f u tački x i označava sa $y'' = f''(x) = (f'(x))'$.

Ako postoji, **n -ti izvod funkcije** $f(x)$, u oznaci $f^{(n)}(x)$, je prvi izvod funkcije $f^{(n-1)}(x)$, tj.

$$f^{(n)}(x) = \left(f^{(n-1)}(x)\right)', \quad n \in \mathbb{N}.$$

Zadatak 4. Izračunati drugi izvod funkcija:

$$(1) y = e^{2x} - x^4 + \sin 5x - \ln 4x,$$

$$(2) y = (x - 2) e^{2x},$$

$$(3) y = \frac{x^3}{x^2 - 3},$$

$$(4) y = x \arccos x - \sqrt{1 - x^2},$$

$$(5) y = \operatorname{arctg} \frac{1+x}{1-x}.$$

Zadatak 5. Za funkciju $f(x) = x^3 - e^{2x + \ln x}$, odrediti $f''(1)$.

5. IZVOD PARAMETARSKI ZADATIH FUNKCIJA

Parametarski zadata funkcija je ona funkcija $y = y(x)$ koja je definisana preko funkcija:

$$x = x(t) \quad \text{i} \quad y = y(t) \quad \text{za} \quad t \in I,$$

gde je t neki parametar, a $I \subseteq \mathbb{R}$ neki interval realnih brojeva.

Oznake za prvi izvod funkcije po parametru t su $\dot{x} = x'_t$ i $\dot{y} = y'_t$.

Ako funkcije $x = x(t)$ i $y = y(t)$ imaju prve izvode po t i ako je $x'_t \neq 0$, onda je **prvi izvod parametarski zadate**

funkcije $\begin{cases} x = x(t) \\ y = y(t) \end{cases}$ parametarski zadata funkcija $\begin{cases} x = x(t) \\ y'_x = \frac{y'_t}{x'_t} = \frac{\dot{y}}{\dot{x}} \end{cases}$.

Zadatak 6. Izračunati prvi izvod parametarski zadatih funkcija:

$$(1) \begin{cases} x = 2t + 1 \\ y = t^2 - 3t + 5 \end{cases},$$

$$(2) \begin{cases} x = \ln t \\ y = t + \frac{1}{t} \end{cases},$$

$$(3) \begin{cases} x = e^t \\ y = e^{2t} \end{cases},$$

$$(4) \begin{cases} x = \cos t \\ y = t + \sin t \end{cases}.$$

$$(5) \begin{cases} x = \sqrt[3]{t^4} - \frac{1}{\sqrt[3]{t^4}} \\ y = t^4 + \frac{1}{t^4} \end{cases},$$

$$(6) \begin{cases} x = \sin^2 \ln t \\ y = \cos^3 \ln t \end{cases},$$

$$(7) \begin{cases} x = e^t \sin t \\ y = e^t \cos t \end{cases},$$

$$(8) \begin{cases} x = \sin t + t^2 \\ y = \ln t - \operatorname{tg} t \end{cases},$$

$$(9) \begin{cases} x = t^2 \cos t - e^{2t} \\ y = \ln \frac{t+1}{t^2-1} \end{cases}.$$

6. IMPLICITNO ZADATE FUNKCIJE

Neka je funkcija $y = f(x)$ zadata implicitno, jednačinom $F(x, y) = 0$ ili $F(x, y) = G(x, y)$. Njen izvod se računa tako što se prvo odredi izvod leve i desne strane jednakosti po promenljivoj x , pri čemu se vodi računa da je x nezavisna promenljiva, a $y = f(x)$ funkcija koja zavisi od x . Na taj način se i izvod funkcije $y = f(x)$ dobija u implicitnom obliku. U nekim slučajevima on se može prebaciti u eksplicitni oblik, ali to nije neophodno. Drugi izvod implicitno zadate funkcije se računa na isti način kao i prvi izvod.

Zadatak 8. Izračunati prvi izvod implicitno zadatih funkcija:

$$(1) \quad x^2 y^3 + x^3 - y = 0,$$

$$(2) \quad x e^y + y \sin x = x^3,$$

$$(3) \quad x^3 e^{\sin y} + e^{x^2 y^3} = y^4 - x^4,$$

$$(4) \quad x = \ln^3 y - \operatorname{arctg} y^4.$$

7. LOGARITAMSKI IZVOD

Logaritamski izvod se koristi za određivanje izvoda funkcija oblika $y = f(x)^{g(x)}$ kod kojih je $f(x) > 0$.

Ovaj postupak podrazumeva da se obe strane jednakosti $y = f(x)^{g(x)}$ logaritmuju. Nakon toga se dobija funkcija u implicitnom obliku čiji izvod se računa po pravilu za nalaženje izvoda implicitne funkcije, tj.

$$y = f(x)^{g(x)}, \quad f(x) > 0$$

$$\ln y = \ln(f(x)^{g(x)})$$

$$\ln y = g(x) \cdot \ln(f(x)) \Big|'$$

$$\frac{1}{y} y' = g'(x) \cdot \ln(f(x)) + g(x) \cdot \frac{1}{f(x)} f'(x)$$

$$y' = f(x)^{g(x)} \left[g'(x) \cdot \ln(f(x)) + g(x) \cdot \frac{f'(x)}{f(x)} \right].$$

Drugi izvod ovih funkcija se određuje na isti način.

Zadatak 9. Izračunati prvi izvod funkcija:

$$(1) \quad y = x^{x^2}, \quad x > 0,$$

$$(2) \quad y = x^{\sin x}, \quad x > 0,$$

$$(3) \quad y = x^{\operatorname{tg} x}, \quad x > 0,$$

$$(4) \quad y = (\cos x)^x, \quad x \in \left(-\frac{\pi}{2} + 2k\pi, \frac{\pi}{2} + 2k\pi\right), k \in \mathbb{Z},$$

$$(5) \quad y = (\arcsin x)^{\operatorname{arctg} x}, \quad x \in (0, 1).$$

8. GEOMETRIJSKA INTERPRETACIJA PRVOG IZVODA

Neka je dat grafik neprekidne funkcije $y = f(x)$ nad intervalom (a, b) i na njemu proizvoljne tačke $M(x, y)$ i $N(x + \Delta x, y + \Delta y)$. Sečica koja prolazi kroz tačke M i N zaklapa ugao β sa pozitivnim smerom x -ose i važi:

$$\operatorname{tg} \beta = \frac{\Delta y}{\Delta x} = \frac{f(x + \Delta x) - f(x)}{\Delta x}.$$

Kad $\Delta x \rightarrow 0$, tačka N se približava tački M , a sečica MN postaje tangenta krive postavljena u tački M . Ako se ugao između ove tangente i pozitivnog smera x -ose označi sa α , onda je

$$\operatorname{tg}\alpha = \lim_{\Delta x \rightarrow 0} \operatorname{tg}\beta = \lim_{\Delta x \rightarrow 0} \frac{\Delta y}{\Delta x} = \lim_{\Delta x \rightarrow 0} \frac{f(x + \Delta x) - f(x)}{\Delta x} = f'(x).$$

Dakle, prvi izvod funkcije u nekoj tački predstavlja koeficijent pravca tangente u posmatranoj tački.

Neka funkcija $y = f(x)$ ima izvod u tački x_0 , tj. neka postoji $f'(x_0)$.

Jednačina tangente t na grafik funkcije $y = f(x)$ u tački $A(x_0, f(x_0))$ je

$$t : y - f(x_0) = f'(x_0)(x - x_0).$$

Ako je $f'(x_0) = 0$, onda je tangenta horizontalna prava $y = f(x_0)$.

Jednačina normale n na grafik funkcije $f(x)$ u tački $A(x_0, f(x_0))$ je

$$n : y - f(x_0) = -\frac{1}{f'(x_0)}(x - x_0),$$

ako je $f'(x_0) \neq 0$. U slučaju da je $f'(x_0) = 0$ jednačina normale je vertikalna prava $x = x_0$.

Zadatak 10. Odrediti jednačine tangente i normale na krive (grafike funkcija):

- (1) $y = x^2 + 2x$ u tački date krive čija je apscisa $x = 1$,
- (2) $y = e^{x^2-1}$ u tački date krive čija je apscisa $x = 1$,
- (3) $y = \operatorname{arctg}x^2$ u tački date krive čija je apscisa $x = 0$,
- (4) $\begin{cases} x = 2\operatorname{tg}t \\ y = 2\sin^2 t + \sin 2t \end{cases}$ u tački $A(2, y_0)$ date krive.